

Fimmtudaginn 8. febrúar 1979.

Nr. 135/1976. Þuríður Friðjónsdóttir

(Ragnar Aðalsteinsson hrl.)

gegn

fjármálaráðherra og

ríkissaksóknara f. h. ríkissjóðs

(Benedikt Blöndal hrl.).

Handtaka. Skaðabótamál. Sýkna. Sératkvæði.

Dómur Hæstaréttar.

Mál þetta dæma hæstaréttardómararnir Ármann Snævarr, Benedikt Sigurjónsson, Logi Einarsson og Magnús Þ. Torfason og Sigurður M. Helgason borgarfégeti.

Áfrýjandi hefur áfrýjað máli þessu með stefnu 5. júlí 1976. Krefst hún þess, að stefndi verði dæmdur til að greiða henni 50.000 krónur með 13% ársvöxtum frá 28. júlí 1974 til greiðsludags og málskostnað í héraði og fyrir Hæstarétti, eins og málið væri ekki gjafsóknarmál, en áfrýjandi hefur gjafsókn í máli þessu samkvæmt 3. tl. 154. gr. laga nr. 74/1974.

Stefndi krefst staðfestingar hins áfrýjaða dóms og málskostnaðar fyrir Hæstarétti.

Fyrir Hæstarétt hafa verið lögð nokkur ný gögn.

Meðal gagna þessara er bréf ríkissaksóknara 18. október 1974 til yfirsakadómarans í Reykjavík, þar sem krafist er rannsóknar fyrir dómi á „uppstillingu áróðursborða og dreifingu bréfa á þjóðhátíð á Þingvöllum“ 28. júlí 1974 og aðgerðum lögreglu af því efni. Í svarbréfi sakadóms Reykjavíkur 4. desember 1974 er þess óskað, að ríkissaksóknari geri grein fyrir því, að hverju rannsóknin skuli beinast, „þ. e. ólöglegri handtöku eða ólöglegu atferli hinna handteknu“. Í bréfi ríkissaksóknara 11. desember 1974 til yfirsakadómarans í Reykjavík er þess krafist, að rannsökuð verði ætluð brot hinna handteknu og aðgerðir lögreglu af því tilefni. Með bréfi 16. júlí 1976 til sakadóms Reykjavíkur ítrekaði ríkissaksóknari kröfu sína um dómsrannsókn, er hefja skyldi

tafarlaust. Enn hefur verið lagt fram endurrit af rannsókn, sem fram fór í sakadómi Reykjavíkur dagana 26. júlí til 12. ágúst 1976. Komu þá fyrir dóm m. a. nokkrir menn, sem handteknir höfðu verið á Þingvöllum 28. júlí 1974 og fluttir til Reykjavíkur. Endurrit af dómsrannsókn þessari sendi sakadómur Reykjavíkur ríkissaksóknara með bréfi 29. desember 1978.

I.

Áfrýjandi höfðaði mál þetta í héraði með stefnu 27. janúar 1975 með heimild í 3. tl. 154. gr. laga nr. 74/1974. Á þeim tíma var eigi ljóst, hvort rannsókn yrði hafin á hendur áfrýjanda vegna atviks þessa. Þess er hins vegar að gæta, að áfrýjandi hefur hvorki gefið skýrslu fyrir lögreglu né verið kvödd fyrir sakadóm vegna háttsemi sinnar. Enn fremur kom ekki fram af hálfu ríkissaksóknara við munnlegan flutning máls hér fyrir dómi, þrátt fyrir brýnt tilefni, hvort hann mundi krefjast þess, að rannsókn yrði hafin á hendur áfrýjanda. Þykir hún því, eins og nú er komið, eiga rétt á að fá dóm um þá bótakröfu, sem hún hefur uppi í máli þessu.

II.

Eins og í héraðsdómi greinir, dreifði áfrýjandi dreifibréti meðal manna og seldi merki nokkur, þegar lögreglumenn komu á vettvang og færðu hana í bækistöð lögreglunnar á Þingvöllum. Var það um kl. 1115 hinn 28. júlí 1974. Fallast má á, að háttsemi áfrýjanda hafi verið til þess fallin að vekja óróa og ólgu meðal þess mikla mannfjölda, sem var á Þingvöllum þennan dag. Var lögreglumönnum því rétt, eins og hér stóð sérstaklega á, að taka dreifibréfin og merkin af áfrýjanda, sbr. 34. gr. laga nr. 74/1974, og færa hana til frumskýrslutöku í bækistöð lögreglunnar. Engin skýrsla var að visu skráð eftir áfrýjanda og henni leyft að fara ferða sinna eftir skamma hrið. Eins og atvikum var háttað, þykir hún ekki eiga rétt á bótum vegna þessara lögregluaðgerða.

Með þessum athugasemdum ber að sýkna fjármálaráðherra og ríkissaksóknara f. h. ríkissjóðs af kröfum áfrýjanda í máli þessu.

Málskostnaður fyrir Hæstarétti fellur niður.

Gjafsóknarkostnaður fyrir Hæstarétti greiðist úr ríkissjóði, sbr. 154. gr. laga nr. 74/1974, þar með talin málflutningslaun talsmanns áfrýjanda, 80.000 krónur.

III.

Í máli þessu voru í héraði lögð fram ýmis skjöl, sem eigi verður talið, að varði úrlausn máls þessa. Þá hefur héraðsdómari hagað skýrslutökum sínum í málinu um margt meira að hætti opinberra mála en einkamála, og varða skýrslur oft atriði, sem eigi skipta máli.

Málabúnaður þessi veldur örðugleikum við könnun sakargagna og mat á þeim og brýtur m. a. í bága við ákvæði 114. gr. laga nr. 85/1936. Þrátt fyrir þessa annmarka þykir ekki næg ástæða til að ómerkja héraðsdóm og málsmeðferð.

D ó m s o r ð:

Stefndi, fjármálaráðherra og ríkissaksóknari f. h. ríkissjóðs, á að vera sýkn af kröfum áfrýjanda, Þuríðar Friðjónsdóttur, í máli þessu.

Málskostnaður fyrir Hæstarétti fellur niður.

Gjafsóknarkostnaður fyrir Hæstarétti greiðist úr ríkissjóði, þar með talin málflutningslaun talsmanns áfrýjanda, Ragnars Aðalsteinssonar hæstaréttarlögmanns, 80.000 krónur.

S é r a t k v æ ð i

Magnúsar Þ. Torfasonar hæstaréttardómara.

I.

Ég er samþykkur I. kafla atkvæðis meiri hluta dómenda. Enn fremur fellst ég á athugasemdir þeirra í III. kafla dómsatkvæðisins um misfellur á málatalibúnaði og málsmeðferð í héraði.

II.

Í bréfi ríkissaksóknara til sakadóms Reykjavíkur, dags. 11. desember 1974, sem lagt hefur verið fyrir Hæstarétt, svo

sem greinir í atkvæði meiri hluta dómenda, er þess krafist, „að rannsakað verði ætlað brot hinna handteknu gegn lögum um náttúruvernd nr. 47 16. apríl 1971, einkum 19. gr., svo og ætlað brot þeirra gegn lögreglusamþykkt fyrir Árnes-sýslu nr. 134 10. júlí 1939, einkum I. og V. kafla“. Verður ekki séð, að ákærvald hafi haft uppi sakargiftir á hendur áfrýjanda um, að háttsemi sú, sem leiddi til handtöku hennar 28. júlí 1974, varðaði hana refsíabýrgð eftir öðrum ákvæðum laga en greind eru í nefndu bréfi.

Dreifing miða og sala merkja þeirra, sem í héraðsdómi getur, gat vakið ólgu og óróa meðal þess mikla mannfjölda, sem var á þjóðhátíð á Þingvöllum 28. júlí 1974, svo að af kunni að hljótask rökun á allsherjarreglu. Var lögreglumönnum því rétt, eins og hér stóð á, að stöðva dreifinguna. Hins vegar tel ég ekki hafa verið nægilegt tilefni til, að lögreglumenn handtækju áfrýjanda, svo sem þeir gerðu og nánar er lýst í hinum áfrýjaða dómi. Samkvæmt þessu og með heimild í 151. gr. laga nr. 74/1974 þykir því mega taka til greina kröfu áfrýjanda um fébætur og séu þær hæfilega ákveðnar 25.000 krónur með vöxtum, svo sem krafist er, en upphafstíma vaxtakröfunnar hefur ekki verið sérstaklega andmælt.

Áfrýjandi hefur gjafsókn í máli þessu, og verður stefndi ríkissjóður ekki dæmdur til greiðslu málskostnaðar. Allan gjafsóknarkostnað áfrýjanda ber að greiða úr ríkissjóði, þar með talin gjafsóknarlaun talsmanns hennar í héraði og fyrir Hæstarétti, Ragnars Aðalsteinssonar hæstaréttarlögmanns, samtals 100.000 krónur.

Samkvæmt því, sem nú hefur verið greint, tel ég, að dómsorð ætti að hljóða svo:

Stefndi, fjármálaráðherra og ríkissaksóknari f. h. ríkissjóðs, greiði áfrýjanda, Þuríði Friðjónsdóttur 25.000 krónur með 13% ársvöxtum frá 28. júlí 1974 til greiðsludags.

Málskostnaður í héraði og fyrir Hæstarétti verður ekki dæmdur.

Allur gjafsóknarkostnaður áfrýjanda í héraði og fyrir Hæstarétti greiðist úr ríkissjóði, þar með talin laun tals-

manns hennar, Ragnars Aðalsteinssonar hæstaréttarlög-
manns, samtals 100.000 krónur.

Dómur bæjarþings Reykjavíkur 12. apríl 1976.

Mál þetta, sem dómtekið var þann 23. mars sl., hefur Þuríður Friðjónsdóttir, Lambhóli við Þormóðsstaðaveg, Reykjavík, höfðað fyrir bæjarþinginu með stefnu, framlagðri í dómi þann 6. febrúar 1975, á hendur fjármálaráðherra og ríkissaksóknara f. h. ríkis-
sjóðs til greiðslu á skaðabótum að fjárhæð kr. 50.000 með 13% ársvöxtum frá 28. júlí 1974 til greiðsludags auk málskostnaðar skv. gjaldskrá LMFÍ, eins og mál þetta væri eigi gjafsóknarmál.

Af hálfu stefndu er sótt þing í málinu og þær dómkröfur gerðar, að þeir verði sýknaðir af kröfum stefnanda og þeim tildæmdur málskostnaður að mati dómsins. Til vara er þess krafist, að kröfur stefnanda verði verulega lækkaðar og málskostnaður látinn niður falla.

Sáttaumleitanir hafa engan árangur borið.

Þann 28. júlí 1974 var haldin þjóðhátíð á Þingvöllum við Öxará. Hátíðin var haldin til þess að minnast 1100 ára afmælis Íslandsbyggðar.

Hátíðahöld í tilefni 11 alda búsetu í landinu höfðu verið í undirbúningi langa hríð. Alþingi ákvað á árinu 1965, að þessa merkis-
árs í sögu þjóðarinnar skyldi minnst á viðeigandi hátt, og kaus sjö manna nefnd samkvæmt tilnefningu allra stjórnmalaflokka til að sjá um undirbúning og framkvæmd málsins. Samkvæmt endanlegum tillögum nefndarinnar voru margs konar hátíðahöld ákveðin af þessu tilefni sumarið 1974, þ. á m. héraðshátíðir um land allt. Þá var ákveðið, að þjóðhátíð skyldi vera á Þingvöllum við Öxará 28. júlí 1974.

Í fréttatilkynningu frá ríkisstjórninni, dags. í Reykjavík 11. maí 1973, segir: „Ríkisstjórnin hefur að höfðu samráði við þingflokkan ákveðið að fela þjóðhátíðarnefnd að vinna að og gera tillögur um eins dags hátíðahöld á Þingvöllum sumarið 1974.“ Indriði G. Þorsteinsson, sem var framkvæmdastjóri þjóðhátíðarnefndar, lýsti því fyrir dómi, að nefndin hefði haft samþykki Þingvallanefndar til þess að hafa hátíðahöldin á Þingvöllum þann 28. júlí 1974. Hafi Þingvallanefnd tilnefnt tvo menn til að vera þjóðhátíðarnefnd til ráðuneytis vegna hugsanlegra landskemmda á Þingvöllum, en að öðru leyti hafi nefndin verið alveg frjáls að því að undirbúa Þingvelli undir hátíðahöldin. Sam-

kvæmt lögum nr. 59/1928 skulu Þingvellir við Öxará og grenndin þar vera friðlýstur helgistaður allra Íslendinga. Í 2. gr. laganna er mælt fyrir um mörk hins friðhelga lands. Í 4. gr. laganna segir, að hið friðlýsta land skuli vera undir vernd Alþingis og ævinlega eign íslensku þjóðarinnar. Í 5. gr. segir, að Þingvallanefnd, skipuð þremur alþingismönnum, hafi fyrir hönd Alþingis yfirstjórn hins friðlýsta lands og annarra jarða í ríkiseign, sem tilgreindar séu í 2. gr. laganna.

Þjóðhátíðarnefnd samdi sérstaka dagskrá, og skyldi hún standa frá kl. 1.30 til 7.30 um kvöldið. Hátíð þessi fór fram á svonefndum Efri-Völlum. Fyrir hádegi þennan sama dag hélt Alþingi sérstakan hátíðafund að Lögbergi.

Þann 5. júní 1974 skrifar dóms- og kirkjumálaráðuneytið lögreglustjóranum í Reykjavík bréf. Segir í því bréfi: „Ráðuneytið felur yður, hr. lögreglustjóri, hér með að skipuleggja löggæslu á fyrirhugaðri þjóðhátíð á Þingvöllum 28. júlí n.k. svo og að láta í té lögreglulið, er lúti stjórn yðar, til að annast þá löggæslu. Tekur þetta jafnframt til löggæslu á vegum til og frá Þingvöllum í sambandi við þjóðhátíðina.

Um alla framkvæmd þessa ber yður að hafa náð samráð við viðkomandi lögreglustjóra.“

Indriði G. Þorsteinsson hefur fyrir dómi lýst því, að sýslumaður í Árnessýslu hafi heimilað þjóðhátíðarnefnd að halda hátíðina þarna á þessum tíma á Þingvöllum. Fram hefur verið lögð svohljóðandi yfirlýsing frá sýslumanninum í Árnessýslu, dags. 4. júlí 1974. Þar stendur: „Að gefnu tilefni vegna fyrirspurnar frá ýmsum aðilum skal tekið fram, að sölustarfsemi á þjóðhátíðinni á Þingvöllum 28. júlí n.k. er óheimil án leyfis, og slík leyfi verða ekki veitt nema með samþykki þjóðhátíðarnefndar 1974.“

Þá hefur framkvæmdastjóri þjóðhátíðarnefndar skýrt svo frá fyrir dómi, að óskir nefndarinnar til lögreglustjóra varðandi löggæslu á staðnum hefðu fyrst og fremst verið þær, að reynt yrði að hafa hemil á hlutum, þannig að ekki væri um ölvun að ræða, ölvuðu fólki væri vikið burtu af svæðinu og ekkert færi þar fram, meðan dagskrá stæði, annað en það, er henni kæmi við. Hann var að því spurður, hvort það hefði heyrst fyrirfram, að „Fylkingin, baráttusamtök sósíalista“, ætluðu að hafa í frammi einhverjar aðgerðir á þjóðhátíðinni. Hann skýrði svo frá, að daginn áður eða kvöldið fyrir hátíðina hefði það frést, að til einhverra slíkra hluta gæti komið. Enginn hafi þó vitað, í hvaða

mæli það yrði. Enda þótt hann hefði allmikið að gera, hefði hann ekið til Reykjavíkur og haft samband við einn ráðherrann í ríkisstjórninni, Magnús Kjartansson, og beðið hann að reyna að koma í veg fyrir þetta, þar sem það samrýmdist ekki hátíðahaldinu. Ráðherrann hafi sagst skyldu reyna það, en ekki geta treyst á, að hann gæti komið í veg fyrir þetta.

Þá sagði framkvæmdastjórinn, að hann hefði rætt málið við lögregluþingföð, áður en hann fór til Reykjavíkur. Um það hefði verið rætt, að á meðan á hátíðinni stæði, mundu slíkar aðgerðir ekki samrýmast hátíðahaldinu.

Kl. 1115 sunnudaginn 28. júlí 1974, á meðan yfir stóð þingfundur Alþingis, komu upp tveir borðar á efri brún Almanna-gjár. Á annan borðann var letað: „Ísland úr Nato“, en hinn „Herinn burt“. Á mjög svipuðum tíma barst lögreglunni vitneskja um það, að ungmenni væru að dreifa áróðursbréfum og merkjum á meðal hátíðagesta. Ungmenni þessi voru á og við göngubrú yfir Öxará, sem sérstaklega hafði verið gerð í tilefni hátíðahaldanna. Lögreglan handtók þarna nokkur ungmenni, þ. á m. stefnanda, og lagði hald á bréfin og merkin, sem þau höfðu meðferðis. Dreifibréfið var undirritað: „Fylkingin, baráttusamtök sósíalista“, og var það samkvæmt upphafi sínu sérstaklega útbúið í tilefni hátíðarinnar á Þingvöllum. Á merkinu stóð hins vegar: „Herinn burt“.

Kl. 1610 þennan sama dag veittu lögreglumenn því eftirtekt, að gular borði, sem á stóð: „Ísland úr Nato“, hafði verið strengdur á milli fólks á syðri barmi Peningagjár. Þegar þetta var, stóð hátíðadagskrá yfir, og var verið að leika þjóðsöng Bandaríkjanna á hátíðasvæðinu, en að honum loknum átti fulltrúi Bandaríkjanna að flytja ávarp sitt. Í blaðinu Neista, sem útgefið er af „Fylkingunni, baráttusamtökum sósíalista“, segir í grein, sem birtist eftir þjóðhátíð: „Undir ávarpið sem dreift var á Þingvöllum skrifaði Fylkingin ein, en í aðgerðunum tóku þátt bæði Fylkingarfélagar og aðrir. En skömmu fyrir þjóðhátíðina var reynt að ná saman hópi herstöðvaandstæðinga til að ræða hugsanlegar aðgerðir, og var m. a. reynt að kalla saman framkvæmdanefnd Samtaka herstöðvaandstæðinga. Það tókst þó ekki. Meira líf er ekki í þeim samtökum. Flestir þeirra, sem talað var við, töldu, að eitthvað þyrfti að gera. Þeir voru þó færri, sem vildu fórna tíma sínum til að gera eitthvað. Kannað var hvort Alþýðubandalagið vildi taka þátt í hugsanlegum aðgerðum, en það stóð þá í stjórnarviðræðnamakki og var ekki á

lausu. Þessu lauk með því að Fylkingin gaf út dreifirit og þessi að mestu sami litli hópur fór enn einu sinni að útbúa borða“.

Í dagblaðinu Tímanum, sem út kom skömmu eftir þjóðhátíð, birtist yfirlýsing frá framkvæmdanefnd Fylkingarinnar, undirrituð af Birnu Þórðardóttur, en Birna var ein þeirra, sem handtekin var á Þingvöllum, þar sem hún hafði staðið að því að strengja borða við Peningagjá. Í yfirlýsingu þessari segir: „Á þjóðhátíðinni á Þingvöllum 28. júlí gerðist það að 20 manns voru handteknir af lögreglu, flutt til Reykjavíkur og haldið föngrum allt að 5 klst. Tilefni handtökunnar var annars vegar dreifing á dreifiriti gegn bandarísku herstöðinni á Íslandi og veru landsins í NATO og hins vegar borðar með sams konar áletrunum. Að sögn lögreglunnar voru handtökurnar framkvæmdar að ósk þjóðhátíðarnefndar. Lögreglan kvað þjóðhátíðarnefnd bera því við að engin utanaðkomandi dagskráratriði væru leyfileg á þjóðhátíðinni á Þingvöllum en tilkynning um þetta hafði hvergi verið tilkynnt fyrirfram og því síður útskýring á hvað slík tilskipun þýddi. Þarna voru aðrir hópar, svo sem trúarsöfnuðurinn Guðsbörn, dreifandi dreifiblöðum sínum allan dag þjóðhátíðarinnar og látin óátalin. Einnig var látin óátalin auglýsing fyrir Morgunblaðið, er blasti við augum manna á hátíðarsvæðinu.“

Í handtökum tuttugumenninna felst því hrein skoðanakúgun og með þeim hefur þjóðhátíðarnefnd skipað sér í raðir með forsvarsmönnum undirskriftar Varins lands, sem ekki virðist gera sér grein fyrir því, að tjáningarfrelsi er í landinu samkvæmt stjórnarskrá.“ Síðan mótmælir framkvæmdanefnd Fylkingarinnar harðlega þeim pólitísku ofsóknum, er þeir telja felast í ákvörðun þjóðhátíðarnefndar.

Fram er komið í málinu, að það er rétt, að trúarsöfnuðurinn Guðsbörn dreifði dreifiblöðum á þjóðhátíð. Lögreglan kveðst hafa haft einhver afskipti af þeim, en enginn var handtekinn í því sambandi.

Sveinn Allan Morthens, sem handtekinn var um leið og stefnandi, hefur skýrt svo frá fyrir dómi, að hann og félagar hans hefðu sjálfsagt verið búnir að dreifa bréfum í um 20 mín. eða svo, þegar lögreglan kom. Er lögreglan kom að honum, þeir hafi verið tveir saman óeinkennisklæddir, hafi annar gengið beint að honum og þrifið af honum þau blöð, sem hann var með undir höndum, en hinn hafi tekið upp lögregluskírteini og sagt: „Þú ert handtekinn“. Þá hafi lögreglumennirnir verið þegar bún-

ir að handtaka nokkra félaga hans. Hann sagði, að þau hefðu verið um sjö eða átta, sem þarna hefðu verið við dreifingu. Hann kvaðst ekki hafa sýnt neinn mótþróa. Hann kvaðst ekki vita, hvenær ákvörðun var tekin um að dreifa þessum bréfum á Þingvöllum. Hann hafi, þegar hann kom á Þingvöll, hitt fyrir fólk, sem hann þekkti, og einhver þeirra haft dreifibréf undir höndum og spurt, hvort hann vildi vera með í að dreifa, og hann hafi verið mjög fús til þess.

Stefán Gunnar Hjálmarsson, sem handtekinn var um leið og stefnandi, hefur skýrt svo frá fyrir dómi, að hann hafi heyrt það á skotspónum nokkrum dögum fyrir þjóðhátíð, að dreifa ætti þessum dreifibréfum á Þingvöllum. Hann skýrði svo frá, að hann hefði vitað um það fyrirfram, að til stóð að koma upp borðum uppi á efri brún Almennagjár. Hann hefði heyrt það um líkt leyti og það barst í tal, að dreifa ætti bréfunum. Hann kvaðst ekki vita, hvort segja mætti, að menn hafi bundist samtökum um þetta, en eins og komið hafi í ljós, hafi fólk verið þarna bæði með borða og dreifibréf. Hann var að því spurður, hvort það hefðu verið sömu samtök, sem sáu um að koma upp borðunum, og þau, sem skrifuðu undir dreifibréfið. Hann kvaðst ekki vita, hvað segja ætti um það, hvort þetta hefði verið framkvæmt af Fylkingunni beinlínis, en svo hljóti auðvitað að vissu leyti að vera. Það hlytu að vera einhver tengsl á milli þess, að dreifibréfinu var dreift og borðinn var settur þarna upp.

Stefnandi hefur skýrt svo frá fyrir dóminum, að hún hafi tekið þátt í að dreifa dreifibréfinu og einnig hafi hún selt merkið, sem á stóð „Herinn burt“. Hún kvaðst ekki muna, á hvað merkið var selt, en geta trúað, að það hefði verið selt á 50 kr. Hún var að því spurð, hvort hún álti, að eitthvert samband væri milli þess fólks, sem dreifði bréfinu, og þess, sem hafði uppi borðana á efri barmi Almennagjár. Hún kvaðst ekki vita það, en geta vel trúað því. Hún kvaðst þekkja sumt af því fólk, sem hafði uppi borðana. Hún sagði, að óeinkennisklæddur maður hefði komið að sér, tekið í sig og hrifsað af sér bréfin. Hún var að því spurð, hvort hann hefði ekki beðið hana að afhenda bréfin. Hún svaraði: „Jú, hann gerði það“.

Fram hefur verið lögð skýrsla lögreglunnar í Reykjavík frá sunnudeginum 28. júlí 1974. Segir þar, að skýrslan varði handtöku á Þingvöllum vegna dreifingar á áróðursbréfum og merkjum.

Skýrsla þessi er undirrituð af Þorsteini J. Jónssyni lögreglu-

þjóni, og kveðst hann kl. 1115 hafa verið við löggæslu, þar sem þingfundur Alþingis stóð yfir á Lögbergi. Hafi þá borist til hans vitneskja um, að ungmenni væru að dreifa áróðursbréfum og merkjum meðal hátíðagesta. Honum hafi verið falið að hafa upp á þessu fólki, handtaka það og flytja að stjórnstöð lögreglunnar á Þingvöllum. Með honum hafi verið lögregluþjónn nr. 84. Síðan segir: „Skömmu seinna veittum við athygli nokkrum ungmennum á og við hina nýju göngubrú á Öxará, þar sem þau voru að dreifa bréfum og merkjum á meðal gestanna. Við vorum óeinkennisklæddir og kynntum okkur því fyrir þessu fólki og tilkynntum því, að það yrði að fylgja okkur að stjórnstöð lögreglunnar vegna þess, að það væri í óleyfi að dreifa bréfum og merkjum. Við lögðum hald á það af bréfum og merkjum, sem það hafði meðferðis. Fólkið var kurteist og fylgdi okkur strax að lögreglustöðinni. Einhverjir mótmæltu þó handtöku á þeim forsendum, að þeir væru þarna í fullum rétti, ekkert það síæði í stjórnarskránni, sem bannaði slíka dreifingu.“ Sýnishorn dreifibréfsins og merkisins, sem fólkið var að dreifa, hefur verið lagt fram. Þarna voru handteknir: Sveinn Rúnar Hauksson, Reynimel 66, Reykjavík, Sveinn Allan Morthens, Gnoðarvogi 24, Reykjavík, Óskar Guðmundsson, Skipasundi 54, Reykjavík, Rafn Guðmundsson, Lambhóli við Þormódsstaðaveg, Stefán Hjálmarsson, Snorrabraut 67, Reykjavík, Eiríkur Brynjólfsson, Bárugötu 13, Reykjavík, og Bragi Bergsteinsson, Sunnuvegi 23, Reykjavík. Þá var þarna handtekin Þuríður Friðjónsdóttir, Lambhóli við Þormódsstaðaveg, en henni var sleppt á Þingvöllum.

Þorsteinn Jónsson hefur staðfest skýrslu sína fyrir dómi. Hann var að því spurður, hvort dreifing bréfanna hefði haft truflandi áhrif á hátíðahaldið. Hann sagði, að sér hafi virst, að bæði merkja- og bréfadreifingin og það, sem fór fram uppi á Almanna-gjárbarminum, hefði truflandi áhrif. Hann var að því spurður, hvort dreifing bréfanna, skoðuð út af fyrir sig, hefði haft truflandi áhrif á hátíðahöldin. Hann svaraði því svo: „Ef við leiðum hugann að því, að maður, sem þarna fær upp í hendurnar lesmál, þá er hann hættur að hugsa um það, sem er að gerast á hátíðinni sjálfri.“ Hann tók það fram, að enginn hávaði hefði verið í þessu fólki. Hann sagði fólkið ekki hafa sýnt andspyrnu, nema þá í orðum. Hann var að því spurður, hvort þeir hefðu, áður en þeir tóku plöggin af fólkinu, beðið það um að afhenda þau sjálfviljug. Hann svaraði svo: „Já, ég held, að við höfum gert það, og einnig tókum við bunka, sem það hélt á í höndunum.“ Hann var að því

spurður, hvort hann hefði frétt um einhverja fleiri en þau, sem handtekin voru, sem væru að dreifa þessu. Hann kvaðst ekki vita, hvort allt þetta fólk var handtekið, en vissulega hefði verið grunur um, að fleiri væru við dreifingu annars staðar. Þeir hefðu ekki búist við, að þeir væru búnir að ná öllu upplaginu. Hann var að því spurður, hvort það hefði ekki komið fram í yfirheyrslu eða í samtölum við fólkið, hvort þeir hefðu náð öllu upplaginu. Hann kvaðst ekkert vita um það, þar sem hann hefði skilið við fólkið við stjórnstöðina.

William Möller, fulltrúi lögreglustjóra, hefur skýrt svo frá fyrir dóminum, að hann hafi frétt af fólki í vörslu lögreglunnar í fangageymslu inni í Bolabás. Þarna sé hesthús, sem hugsað hafi verið sem bækistöð lögreglunnar í sambandi við löggæslu á þjóðhátíðardegi. Talin hafi verið ástæða til, að hann ræddi við þetta fólk. Hann hefði farið þarna inn eftir. Hann hafi rætt óformlega við fólkið í heild og ekki tekið það til yfirheyrslu sem slíkt. Fólkið hafi strax mótmælt handtöku. Hann sagði engar aðstæður hafa verið til skýrslutöku af fólki þarna á staðnum. Hann kvaðst hafa sagt fólkinu, að hann teldi nauðsynlegt að taka skýrslu af því og þar sem ekki væri aðstaða til að gera það á staðnum, teldi hann rétt að flytja það til lögreglustöðvar í Reykjavík. Hann sagði góðan róm hafa verið gerðan að þessu hjá fólkinu, að það fengi að tjá sig um þetta. Stefnandi hafði ungt barn sitt með sér á þjóðhátíðina. Hún kom því á framfæri við William Möller, að barnið væri þarna á hátíðinni, og var henni þá sleppt og það án þess að skýrsla væri af henni tekin. Óupplýst er, hversu lengi hún var í haldi.

Þann 9. ágúst 1974 sendi Ragnar Aðalsteinsson hæstaréttarlögmaður lögreglustjóranum í Reykjavík hraðbréf, þar sem lögreglustjóranum er tilkynnt, að hann muni gæta hagsmuna 19 manna vegna þess, sem lögmaðurinn kallar ólögsmæta og refsiverða handtöku og frelsissviptingu á Þingvöllum hinn 28. júlí 1974, svo og líflátshótana af hálfu lögreglu. Í bréfinu fer lögmaðurinn fram á það, að honum verði send afrit allra þeirra skýrslna og gagna, sem lögreglan hafi í förum sínum vegna ofangreindra atburða, og það sé gert ekki síðar en miðvikudaginn 14. ágúst 1974.

Bréfi lögmannsins er svarað þann 14. ágúst 1974 og þá sagt, að skýrslur um afskipti lögreglunnar af fólkinu 28. júlí 1974 hafi allar verið sendar yfirsakadómaranum í Reykjavík til meðferðar.

Þann 20. ágúst 1974 skrifar Ragnar Aðalsteinsson hæstaréttarlögmaður ríkissaksóknara bréf, þar sem hann vitnar í bréf lög-

reglustjórans frá 14. ágúst 1974, og fer þess á leit við ríkissaksóknara, að honum verði sem allra fyrst látn í té ljósrit af gögnum yfir fyrrgreinda atburði. Kemur fram, að lögmaðurinn telur, að ríkissaksóknara hafi borist þessi gögn frá yfirsakadómaranum í Reykjavík þann 16. ágúst 1974.

Þann 20. september 1974 sendir Ragnar Aðalsteinsson hæstaréttarlögmaður fjármálaráðherra innheimtubréf, þar sem hann krefst skaðabóta fyrir stefnanda vegna ólögmætrar handtöku á Þingvöllum 28. júlí 1974. Lögmaðurinn vitnar þar til þeirra bréfa, sem hér að framan eru rakin.

Ráðuneytið svarar þessu bréfi 24. september 1974. Þar kemur fram, að ráðuneytið telur þörf á mun ítarlegri upplýsingum um einstök atriði málsins, svo unnt sé að taka afstöðu til kröfugerðar stefnanda. Telur ráðuneytið óhjákvæmilegt, að skýrslur, sem það telur vera í vörslum yfirsakadómarans í Reykjavík, svo og niðurstöður sakadómsrannsóknar verði fengnar ráðuneytinu í hendur.

Þann 26. september 1974 svarar lögmaðurinn bréfi þessu. Hann sendir jafnframt afrit af þessu svarbréfi sínu til ríkissaksóknara, yfirsakadómarara og lögreglustjóra. Kemur fram í bréfinu, að lögmaðurinn telur skýrslur þær, sem ráðuneytið sé að biðja um, í vörslu ríkissaksóknara. Hann vitnar til þess, að bréfi sínu til fjármálaráðuneytisins hafi fylgt afrit af bréfi hans til ríkissaksóknara, dags. 20. ágúst 1974, þar sem hann sé að fara fram á að fá afrit af þessum skýrslum. Þessari beiðni hans hafi ekki verið sinnt. Lögmaðurinn segir í bréfinu, að sér sé ekki kunnugt um, að nokkur ákvörðun hafi verið tekin um opinbera rannsókn á háttsemi lögreglu og annarra þeirra, sem að frelsisskerðingum stóðu. Því sé ljóst, að uppgjör bótakrafna verði þegar að fara fram. 1/3 hluti fyrningartíma kröfu stefnanda sé þegar liðinn skv. 157. gr. laga um meðferð opinberra mála og verði hann því að hefjast handa um málshöfðun sem allra fyrst. Hann skýrir að lokum svo frá, að hann muni krefjast opinberrar rannsóknar og refsingar, en það sé bótakröfum þessum óviðkomandi.

Þann 30. september 1974 svarar fjármálaráðuneytið bréfi þessu. Í bréfinu bendir ráðuneytið á, að það geti ekki tekið afstöðu til bótaskyldu á þeim gögnum, sem það hafi í höndum. Þá er til þess vitnað, að lögmaðurinn segi í bréfinu, að stefnandi muni krefjast opinberrar rannsóknar og refsingar. Telur ráðuneytið, að slík rannsókn muni hafa verulegt upplýsingagildi fyrir þann þátt málsins, sem að ráðuneytinu snúi. Þá er það skýrt tek-

ið fram, að ráðuneytið muni ekki bera fyrir sig fyrningu í máli þessu.

Ragnar Aðalsteinsson hæstaréttarlögmaður skrifar ráðuneytinu enn bréf þann 7. október 1974. Er þar tilkynnt, að stefnandi muni ekki geta beðið niðurstöðu opinberrar rannsóknar, þar sem ætla megi skv. reynslu, að það taki langan tíma. Síðan er það tilkynnt, að lögmaður muni bráðlega hefja undirbúning að höfðun einkamáls gegn fjármálaráðuneytinu og ríkissaksóknara skv. 3. tl. 154. gr. laga 74/1974. Þann 7. október 1974 skrifar lögmaðurinn dómsmálaráðherra bréf, þar sem vakin er athygli á því, sem fram kom í bréfaskriftum hans og fjármálaráðherra, að ein ástæða þess, að ekki sé unnt að leysa ágreining aðilja, sé sú, að hvorki hann né fjármálaráðherra hafi undir höndum skýrslu, sem lögreglan í Reykjavík tók af stefnanda. Þennan sama dag kærir lögmaðurinn til ríkissaksóknara vegna ólögmatrar skerðingar á frelsi 20 umbjóðenda sinna á Þingvöllum hinn 28. júlí 1974. Þar með er talinn stefnandi.

Þann 18. október 1974 sendir Þórður Björnsson ríkissaksóknari yfirsakadómaranum í Reykjavík bréf og þau gögn, sem eiga að hafa fylgt bréfi yfirsakadómara 15. ágúst 1974, um uppstillingu áróðursborða og dreifingu bréfa á þjóðhátíð á Þingvöllum 28. júlí 1974 og aðgerðir lögreglu af því tilefni. Segir í bréfinu, að af ákærvaldsins hálfu sé þess krafist, að mál þetta sé rannsakað fyrir dómi. Þá eru með bréfinu send þau skjöl, sem Ragnar Aðalsteinsson hæstaréttarlögmaður hefur sent embættinu. Þann 11. desember 1974 skrifar ríkissaksóknari yfirsakadómaranum í Reykjavík enn bréf. Er þar vitnað í bréfið frá 18. október 1974. Þá er þar vitnað í bréf fulltrúa yfirsakadómarans, dags. 4. desember 1974. Síðan er tekið fram í bréfinu: „Þess er krafist, að rannsakað verði ætlað brot hinna handteknu gegn lögum um náttúruvernd nr. 47 16. apríl 1971, einkum 19. gr., svo og ætlað brot þeirra gegn lögreglusamþykkt fyrir Árnessýslu nr. 134 10. júlí 1939, einkum I. og V. kafla. Að sjálfsögðu ber að haga yfirheyrslum í samræmi við ákvæði 77. gr., 2. mgr., laga nr. 74/1974.

Jafnframt er þess krafist, að rannsakaðar verði aðgerðir lögreglu af þessu tilefni og þá m. a. aflað vættis lögreglumanna og annarra, ef til eru um það efni.“

Samkvæmt upplýsingum stefndu mun sakadómaraembættið enn ekki hafa hafið þessa rannsókn, sem þarna er farið fram á.

Stefnandi byggir málshöfðun sína á því, að hún hafi ekki fram-
ið neitt það, sem mælt sé ólöglegt, með því að afhenda dreifi-

bréf á þjóðhátíð 28. júlí 1974, enda hafi hún hvorki raskað einkahagsmunum né opinberum hagsmunum með því. Hún hafi ekki verið beðin að hætta dreifingu og ekki tjáð, að það væri ólöglegt eða bannað. Hún hafi engan mótþróa veitt, en verið þó haldandi fanginni í stöð lögreglu á Þingvöllum án skýringa. Hún heldur því fram, að hún hafi ekki valdið þeim aðgerðum, sem bótakrafa hennar er reist á (sbr. 150. gr., 1. tl., laga 74/1974). Lögmælt skilyrði hafi brostið til aðgerðanna og þær hafi verið framkvæmdar á hættulegan, særandi og móðgandi hátt (sbr. 151. gr., 2. tl., laga 74/1974).

Þar sem engin opinber rannsókn sé hafin á hendur stefnanda, sé henni rétt að höfða mál (sbr. 154. gr., 3. tl., laga 74/1974) og að hún eigi rétt til gjafsóknar skv. sama ákvæði. Óhjákvæmilegt hafi verið fyrir stefnanda að draga ekki málshöfðun vegna ákvæða 157. gr. laga 74/1974, enda hafi ósk hennar um opinbera rannsókn í bréfi til saksóknara frá 7. október 1974 ekki verið sinnt, en þar hafi verið um að ræða kæru á hendur þeim, sem að frelsisskerðingunni stóðu.

Af hálfu stefndu er málsástæðum stefnanda algerlega mótmælt. Telja þeir, að fullt tilefni hafi verið til handtökunnar, lögmælt skilyrði verið fyrir hendi og að stefnandi hafi engum harðræðum sætt. Stefnandi hafi með framferði sínu sjálfur átt alla sök á aðgerðum lögreglu, þeim, sem bótakrafan sé reist á, og verði málssókn hans því að teljast í alla staði fráleit. Stefndu leggja sérstaka áherslu á, að fullkomin samstaða hafi verið meðal allra stjórnmalaflokka á Alþingi og innan þjóðhátíðarnefndar um, að engum skyldi líðast að setja blett á þjóðhátíðina með að gera hana að áróðursvettvangi fyrir stefnumál sín. Þarna hafi verið um pólitískt vopnahlé að ræða. Einn aðili, „Fylkingin, baráttusamtök sósíalista“, hafi hins vegar virt öll grið að vettugi. Virðing fyrir helgi þjóðhátíðarinnar hafi orðið að lúta í lægra haldi fyrir freistingunni til að koma áróðri á framfæri við mannfjöldann, sem þarna var saman kominn. Þá sé þess að gæta, að áróðursefni Fylkingarfélaga hafi beinst að afstöðunni til Atlantshafsbandalagsins og bandarísku herstöðvarinnar hér á landi, því pólitíska ágreiningsmáli, sem viðkvæmast sé meðal þjóðarinnar. Ekkert málefni hafi verið líklegra til að koma af stað ólgu og æsingi meðal mannfjöldans en einmitt þetta og ógerlegt sé að segja, hvað af hefði leitt, hefði Fylkingunni verið leyft að halda þessu máli í sviðsljósinu á þjóðhátíðinni lengur en raun varð á. Þá benda þeir á, að aðgerðir Flkingarmanna á Þingvöllum þenn-

an dag beri glöggan vott um talsverðan undirbúning og skipulagningu af þeirra hálfu og ekki hafi verið um nein handahófskennd vinnubrögð að ræða. Liðinu hafi verið skipt í hópa, þar sem hver hópur hafi haft ákveðið verk að vinna, auk þess sem áróðrinum hafi verið skipulega þannig fyrir komið, að hann næði augum sem flestra hátíðagesta. Skoða verði aðgerðir Fylkingarinnar í heild, en ekki eingöngu út frá atvikum í sambandi við hverja einstaka handtöku, enda hafi verið um heildaraðgerðir Fylkingarinnar að ræða þennan dag og þáttur hvers einstaks liðsmanns aðeins einn þáttur í þeim.

Af þessum sökum hafi framferði stefnanda verið bæði siðferðilega og lagalega ámælisvert og ljóst sé, að opinberum hagsmunum hafi verið raskað, a. m. k. verulega ógnað. Í þessu sambandi er t. d. bent á 36. gr. stjórnarskrárinnar um, að enginn megí raska friði Alþingis. Bent er á, að stefnandi hafi brotið gegn ákvæðum 13. kafla laga nr. 19/1940. Sama gildi um lögreglusamþykkt fyrir Árnassýslu, en ýmis fyrirmæli hennar hafi ekki verið virt. Auk alls þessa hafi fyrirmæli ýmissa opinberra aðilja, sem stjórnvöðu hátíðinni, verið að engu höfð. Af þessu leiði, að lögreglan hafi haft beina heimild til að handtaka stefnanda og hindra frekari aðgerðir af hennar hálfu, en sú heimild felist m. a. í 1. tl. 61. gr. laga nr. 74/1974 um meðferð opinberra mála. Þá hafi lögreglan haft óbeinar handtökuheimildir, sem m. a. felist í ýmsum greinum lögreglusamþykktar fyrir Árnassýslu, einkum 1. kafla hennar. Ýmsar óbeinar valdbeitingarheimildir felist jafnframt í 34. gr. laga nr. 74/1974.

Þá vitna stefndu til 18. kafla laga nr. 74/1974. Vitnað er til þess, að skv. 150. gr. megí bæt看ur því aðeins dæma, að almennum skilyrðum bótaskyldu, sem þar séu talin, sé fullnægt. Því fari fjarri, að svo sé hér. Þá er á það bent, að stefnandi hafi ekkert fjártjón beðið. Hún hafi ekki beðið nokkurn miska heldur. Enginn grundvöllur sé því til þess, að henni verði dæmdar bæt看ur vegna aðgerða lögreglunnar. Af hálfu stefndu er þess sérstaklega getið, að ákvörðun varðandi handtökurnar hafi verið algerlega í höndum lögreglunnar sjálfrar og einskis annars aðilja. Hins vegar hafi lögreglunni að sjálfisögðu verið kunnugt um það, að þjóðhátíðarnefnd hafi fengið algert forræði á öllu því, sem fram skyldi fara á Þingvöllum þennan dag, enda hafi lögreglunni verið skylt að sjá til þess, að boðum og bönnum þess opinbera aðilja, sem stjórnaði hátíðinni, væri framfylgt.

Álit dómsins.

Samkvæmt upplýsingum stefndu er dómsrannsókn sú, sem ríkissaksóknari krafðist 18. október 1974 vegna handtöku stefnanda og fleiri á Þingvöllum 28. júlí 1974, enn ekki hafin. Dráttur á því, að þessi rannsókn hefjist, er þegar orðinn slíkur, að krafa um hana út af fyrir sig verður ekki talin, sbr. 2. tl. 1. mgr. 150. gr. laga nr. 74/1974, koma í veg fyrir, að stefnandi fái úrlausn kröfu sinnar.

Þann 28. júlí 1974 fór fram þjóðhátíð á Þingvöllum samkvæmt fyrirfram boðaðri dagskrá. Fyrir hádegi þann dag hélt Alþingi hátíðafund á Lögbergi. Samkvæmt 36. gr. stjórnarskrárinnar er Alþingi friðheilagt. Enginn má raska friði þess né frelsi. Samkvæmt bréfi dóms- og kirkjumálaráðuneytisins, dags. 5. júní 1974, bar lögreglustjóranum í Reykjavík í samráði við lögreglustjóran í Árnassýslu að skipuleggja og annast löggæslu á þjóðhátíð.

Þjóðhátíðarnefnd og lögreglan höfðu spurnir af því daginn fyrir hátíðina, að í ráði væri að hafa í frammi einhvern áróður á hátíðinni fyrir úrsögn úr NATO og brottför Bandaríkjahers. Málefni þetta hefur verið viðkvæmt deilumál og skipt þjóðinni í andstæðar fylkingar allt frá því að Alþingi samþykkti, að Ísland gerðist aðili að Norður-Atlantshafssamningnum 30. mars 1949. Þá hafði það verið sérstaklega í brennipunkti opinberrar umræðu fyrri hluta árs 1974 vegna áætlana ríkisstjórnarinnar um brottför hersins og undirskriftasöfnunar gegn þeim áformum. Málefni þetta var ekki á dagskrá á Þingvöllum. Framkvæmdastjóri þjóðhátíðarnefndar hafði rætt það við lögreglu yfirvöld, að slíkar aðgerðir samrýmdust ekki hátíðahöldunum. Samkvæmt 74. gr. stjórnarskrárinnar eiga menn rétt á að koma saman í friðsamlegum tilgangi, og verður að telja lögreglunni skylt að sjá svo um, að slíkir fundir, sem haldnir eru á lögmæltan hátt, megi fara fram ótruflaðir.

Frásögn blaðsins Neista af undirbúningi áróðursaðgerða, yfirlýsing framkvæmdanefndar Fylkingarinnar, sem birtist í „Tímanum“ eftir þjóðhátíðina og upphaf yfirlýsingarinnar, sem dreift var á Þingvöllum í nafni „Fylkingarinnar, baráttusamtaka sósíalista“, þykja sýna, að áróðursaðgerðir þær allar, sem leiddu til handtöku þriggja hópa fólks á Þingvöllum 28. júlí 1974, hafi verið sameiginlega undirbúnar og verði því að metast sem sameiginlegar aðgerðir. Framburðir hinna handteknu hér fyrir dómi þykja styrkja þessa niðurstöðu. Stefnandi tók þátt í þessum aðgerðum og stóð að því með félögum sínum að afhenda dreifibréf

„Fylkingarinnar, baráttusamtaka sósíalista“, og samkvæmt fram-
burði sínum að selja merki, sem á stóð „Herinn burt“, meðan á
fundi Alþingis stóð. Á sama tíma hafði annar hópur uppi borða
á efri barmi Almannagjár. Aðgerðir beggja þessara hópa voru
sem heild til þess fallnar að hafa truflandi áhrif á fund Alþingis
og allsherjarreglu á hátiðasvæðinu og voru þannig í andstöðu
við 36. og 74. gr. stjórnarskrárinnar. Þá var sölustarfsemi stefn-
anda í andstöðu við auglýsingu lögreglustjórans í Árnassýslu um,
að þjóðhátíðarnefnd ætti að gefa leyfi til allrar sölustarfsemi á
svæðinu. Að öllu þessu athuguðu þykir sem lögreglan hafi mátt
hafa afskipti af stefnanda.

Stefnandi var handtekin og höfð í vörslu lögreglunnar í bráða-
birgðahúsnæði hennar í Skógarhólum. Þegar upp kom, að stefn-
andi hafði með sér á Þingvöllum lítið barn sitt, ákvað fulltrúi
lögreglustjóra, að henni skyldi sleppt á Þingvöllum, og var hún
ekki flutt til Reykjavíkur eins og aðrir þeir, er með henni voru
við dreifingu bréfanna. Þegar þetta er athugað, þykir ósannað,
að stefnandi hafi orðið fyrir meira óhagraði af hálfu lögregli-
unnar en athafnir hennar gáfu tilefni til, og ber því að sýkna
stefndu af kröfu stefnanda í máli þessu. Málskostnaður fellur nið-
ur. Samkvæmt 3. tl. 154. gr. laga nr. 74/1974 greiðist gjafsóknar-
kostnaður úr ríkissjóði, þar með kr. 30.000 í talsmannslaun.

Hrafn Bragason borgardómari kvað upp dóm þennan.

Dómsorð:

Stefndi, fjármálaráðherra f. h. ríkissjóðs, skal sýkn af
kröfum stefnanda, Þuríðar Friðjónsdóttur, í máli þessu.
Málskostnaður fellur niður. Gjafsóknarkostnaður greiðist úr
ríkissjóði, þar með talið kr. 30.000 í talsmannslaun, innan
15 daga frá lögbirtingu dóms þessa að telja að viðlagðri að-
fór að lögum.